

กลอนนิราศปากพนังของหลวงประคองคดี :
ลักษณะเด่นและความสัมพันธ์กับท่วงทำนองการแต่งของสุนทรภู่
“Klon Niras Pak Phanang” by Luang Prakhongkhadee :
Outstanding Characteristics and Its Relation to
Sunthorn Phu’s Poetic Style

พัชลินี จินนูน^{1*} (Phatchalin Jeennoon)^{1*}

Received: March 8,2023; Revised: September 26,2023; Accepted: November 10,2023

บทคัดย่อ

วรรณกรรมร้อยกรองเรื่องกลอนนิราศปากพนังเป็นผลงานของหลวงประคองคดี แต่งช่วง พ.ศ. 2482 กวีบันทึกการเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปราชการที่อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ลักษณะเด่นของเรื่องนี้คือการดำเนินเรื่องตามขนบของนิราศ ด้วยการพรรณนาความรักความอาลัยที่มีต่อนางอันเป็นที่รัก การเชื่อมโยงสถานที่ กับความรู้สึกนึกคิดของกวี การบรรยายธรรมชาติหรือบรรยายสภาพการเดินทาง การบันทึกสภาพสังคม เน้นไปที่ท้องถิ่นภาคใต้ ทั้งด้านศาสนสถานสำคัญ ด้านและสถานที่ต่าง ๆ ทรัพยากรธรรมชาติ เรื่องเล่าท้องถิ่น การประกอบอาชีพ กลุ่มประชากร ย่านที่พักนักท่องเที่ยวยหรือแหล่งบันเทิงเริงรมย์ สำเนียงภาษา ระบบการขนส่งและสิ่งก่อสร้าง ปัญหาชุมชน และการบริหารจัดการของรัฐท้องถิ่น กวียังแสดงแนวคิดต่าง ๆ ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้ กวีถ่ายทอด เรื่องเล่าผ่านท่วงทำนองการแต่งที่หลากหลาย ได้แก่ การเล่นคำ การหลกคำ การใช้ภาษาเปรียบเทียบ การกล่าวทำความ การใช้คำสรวล และการใช้คำแสดงอารมณ์ โดยพบว่า ท่วงทำนองการแต่งในเรื่องคล้ายกับผลงานของสุนทรภู่เป็นอย่างมาก

¹ รองศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา 90000 อีเมล: phatchalinj@hotmail.com

¹ Assoc. Prof. Dr., Thai Language Section, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, Songkhla, 90000, Thailand, Email : phatchalinj@hotmail.com

* Corresponding author :Email address : phatchalinj@hotmail.com

โดยเฉพาะ ผลงานประเภทนิราศ ทำให้เห็นอิทธิพลของสุนทรภู่ที่ส่งผลต่อกวีรุ่นหลังอย่างชัดเจน กระนั้น กวีก็สร้างสรรค์ความโดดเด่นของเรื่องเล่าด้วยการบันทึกสภาพสังคมภาคใต้ในทศวรรษ 2480 อย่างลุ่มลึก ช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นพลวัตสังคมภาคใต้มากยิ่งขึ้น ทั้งยังทำให้เห็นการสืบสานวรรณคดีประเภทนิราศที่มีอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนได้ขยายขอบเขตวรรณกรรม ร้อยกรองประเภทนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ให้กว้างขวางออกไปด้วย

คำสำคัญ : กลอนนิราศปากพนัง, ท่วงทำนองการแต่ง, สุนทรภู่

Abstract

The literal work “Klon Niras Pak Phanang” was written by Luang Prakhongkhadee in 1937. It was a record of the poet’s official journey from Bangkok to Pak Phanang district in Nakhon Si Thammarat province in the South of Thailand. The outstanding characteristic of this literal work was the poet’s style of writing, in which the traditional style of Niras was followed by describing his love and longing for the lady he loved. Also, there were the connections between places he passed and the poet’s feelings, descriptions of the nature or travel conditions, and records of social conditions focusing on those of the Southern areas such as important religious places, checkpoints, and other places as well as the natural resources, folktales, occupations, population, tourist accommodations, or entertainment places, people’s accents, transportation system, buildings, community problems, and local government administration. Moreover, the poet also presented his ideas on various issues that could be adapted for everyday life. The story was narrated via various poetic styles such as puns, diversification, comparison, allusion, suffixes, and emotional words. It was also found that Luang Prakhongkhadee’s style of writing was very similar to that of Sunthorn Phu (one of Thai outstanding poets), especially on Niras. This clearly signified the influence of Sunthorn Phu’s works on the poets of

later generations. The poet's narration was prominent because of his deep record of Southern society's conditions in 1937. Apart from learning more about the dynamic of Southern societies, the study of this Niras also reflected the continuous inheritance of Niras as a kind of literary work as well as a broader expansion of the horizon of Rattanakosin's Niras.

Keywords : Klon Niras Pak Phanang, Poetic Style, Sunthorn Phu

บทนำ

นิราศแต่งขึ้นเพื่อแสดงอารมณ์รักและอาลัยของกวี หากไม่จากกันจริงก็อาจคร่ำครวญทำนองจากกันก็ได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 267) การแต่งนิราศสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์มักเริ่มต้นด้วยบทประณามพจน์ หรือบทไหว้ครู ในเนื้อความมีบทฝากนาง การกล่าวถึงความเชื่อทางศาสนา มีบทชมธรรมชาติ และชมนาง บางครั้งก็นำเนื้อเรื่องมาจากวรรณคดี เนื้อเรื่องมักกล่าวถึงความโศกเศร้าของกวีที่ต้องพลัดพรากจากนางโดยเปรียบกับการพลัดพรากของพระนางในวรรณคดี ตำนาน หรือนิยาย ส่วนท้ายมักจบว่าแต่งเพื่อให้นางอันเป็นที่รักใช้เป็นเพื่อนแทนกวี แต่งเพื่อเป็นตำนานและบอกจำนวนโคลงทั้งหมด และแต่งเพื่อยกย่องบทประพันธ์ของกวี กวีนิยมใช้การเปรียบเทียบให้เกิดภาพพจน์ และการสร้างอารมณ์สะเทือนใจ (บัวงาม ห่อแก้ว, 2548: 172)

การแต่งวรรณกรรมประเภทนิราศปรากฏทั้งที่เป็นของกวีในราชสำนัก และท้องถิ่น มีการสืบทอดขนบในการแต่งเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สุภาพร พลายเล็ก (2541 : 16) กล่าวถึงนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ว่า มีดังนี้ ลักษณะแรก คือ แต่งขึ้นเพื่อพรรณนาความรักความอาลัยของตนที่มีต่อนางอันเป็นที่รัก อันเนื่องมาจากการเดินทางพลัดพรากจากกัน ลักษณะที่สอง คือ กล่าวถึงความรักความอาลัยอันเกิดจากการพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รัก หรือการไฝหานางอันเป็นที่รัก โดยไม่มีการเดินทาง แต่ใช้การพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รักหรือความไฝหานางอันเป็นที่รัก เป็นแกนแล้วหมุนเวียนเปลี่ยนกาลเวลาเป็นแนวสำหรับกล่าวถึงนางอันเป็นที่รัก ลักษณะที่สาม คือ ผู้แต่งอาศัยเรื่องราวการพลัดพรากของตัวละคร

เอกในวรรณคดีเก่าเป็นเค้าโครงในการพรรณนา คร่ำครวญถึงความอาลัยรัก และลักษณะที่สี่ คือ แต่งขึ้นเพื่อบันทึกหรือบรรยายสภาพการเดินทาง และสิ่งที่ประสบพบเห็นระหว่างการเดินทางหรือหมุนเวียนเปลี่ยนกาลเวลา ทั้งสะท้อนทัศนะของกวี ไม่นับกล่าวถึงความรู้สึกต่อนางอันเป็นที่รัก

พิเชฐ แสงทอง (2547: 481-490) กล่าวถึงนิราศภาคใต้ที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ว่ามีลักษณะเด่น 5 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรก คือ แต่งขึ้นเพื่อใช้บันทึกอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดระหว่างการเดินทางของกวีเมื่อจำเป็นต้องจากผู้หนึ่งคนรัก โดยใช้ความรู้สึกจากการพลัดพรากผู้หนึ่งเป็นแก่น ให้มีความสำคัญกับการบันทึกเหตุการณ์น้อยลง ลักษณะที่สอง คือ แต่งขึ้นโดยผสมผสานระหว่างความหมายเดิมกับความหมายใหม่ โดยให้น้ำหนักของการอาลัยผู้หนึ่งคนรักและอาลัยสถานที่จากในระดับที่ใกล้เคียงกัน บางเรื่องก็อาลัยผู้หนึ่งคนรักมากกว่า แต่บางเรื่องให้ความสำคัญกับประสบการณ์จนทำให้ผู้อ่านรู้สึกได้ว่าผู้หนึ่งคนรักที่ปรากฏในท้องเรื่องนั้นไม่มีอยู่จริง กวีเพียงแต่ต้องการรักษาขนบนิราศไว้ ลักษณะที่สาม คือ แต่งขึ้นเพื่อใช้บันทึกการเดินทาง โดยไม่มีการแสดงความรู้สึก โหยหาคนรักหรือสถานที่จาก ลักษณะที่สี่คือ แต่งขึ้นเพื่อใช้บันทึกถึงช่วงสำคัญของชีวิตกวีและชุมชน และลักษณะที่ห้า คือ แต่งเป็นเรื่องเล่า คล้ายนิยาย ซึ่งอาจเป็นเรื่องจริงหรือเรื่องแต่งก็ได้

ทำให้เห็นว่า ในการแต่งนิราศ มีขนบที่สำคัญบางประการ เช่น การบรรยายหรือการพรรณนาถึงสถานที่ต่าง ๆ ระหว่างเดินทาง การบันทึกอารมณ์ความรู้สึกระหว่างเดินทาง และการบันทึกสภาพสังคม ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีนิราศบางเรื่องที่ผู้อ่านอาจไม่คุ้นเคย คือ เรื่อง กลอนนิราศปากพนัง (เขียนตามชื่อเรื่อง) เป็นผลงานของหลวงประคองคดี แต่งในช่วงพ.ศ. 2482 กวีนำเสนอเนื้อหาและวรรณศิลป์ที่มีความโดดเด่นเป็นอย่างมาก น่าสนใจว่า ท่วงทำนองการแต่งคล้ายคลึงกับงานประเภทนิราศของสุนทรภู่ด้วย จึงน่าจะศึกษาวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งต่อไป

ที่ผ่านมา มีการศึกษาวิจัยนิราศกันอย่างแพร่หลาย ทั้งด้านเนื้อหาและวรรณศิลป์ เช่น ญัฐกาญจน์ นาคนวล (2547) ศึกษานิราศสมัยใหม่ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ และไพโรจน์ทร์ ขาวงาม พบว่า นิราศสมัยใหม่นำเสนอความคิดและเนื้อหาที่แสดงพันธกิจของกวีที่สร้างสรรค์กวีนิพนธ์เพื่อจรรโลงโลกและชี้แนะแนวทางแก้ปัญหาสังคม สุภาณี พัดทอง (2552) วิจัยเรื่อง “เรือ” ในวรรณคดี

นิราศ : มโนทัศน์กับการสร้างวรรณศิลป์พบว่า ในนิราศมีการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน ทั้งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์เรื่องเรือกับการสร้างวรรณศิลป์ในวรรณคดีนิราศอันอยู่บนพื้นฐานของวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทยและความคิดความเชื่อทางศาสนา วารุณี ไอสถารมย์ (2550: 323-384) ศึกษาบันทึกการเดินทางและการอ่านเพื่อเข้าถึงเรื่องเล่าท้องถิ่นจากนิราศเมืองสุพรรณของสุนทรภู่และเสมียนมี พรเทพโตชยางกูร (2553) ศึกษาการอ้างอิงในนิราศสมัยใหม่พบว่า กวีใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ในการสื่อสารและสร้างอารมณ์สะท้อนใจด้วยการเชื่อมโยงหรือถ้อยความหมายขยายขอบเขตข้อมูล ตลอดจนแบ่งปันประสบการณ์ และอารมณ์ความรู้สึกจากเรื่องหนึ่งสู่อีกเรื่องหนึ่ง เพื่อนำเสนอสารและทัศนะให้ลึกซึ้งชัดเจนและมีพลังกระทบใจผู้อ่าน ชนัญชิตา บุญเหาะ (2561) ศึกษาความรักชาติในนิราศที่แต่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล แสดงให้เห็นคุณค่าของงานนิราศทั้งด้านวรรณศิลป์และสังคมผ่านมุมมองความคิดของกวีในช่วงที่สังคมไทยเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลง ทั้งยังแสดงให้เห็นบทบาทของนิราศที่มีต่อสังคม กระตุ้นให้สังคมร่วมมือปรับปรุงแก้ไขปัญหาเพื่อคุณภาพชีวิตของประชาชนและความเจริญก้าวหน้าของชาติ อามานี อาบูดอแล (2561: 77-90) ศึกษาเนื้อหาของนิราศไปจังหวัดตรังเพื่อให้อ่านรู้จักนิราศภาคใต้ และพิเชฐ แสงทอง (2564: 63-83) ศึกษาการสร้างความทรงจำและภาพแทนทหารญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2 ของกวีในนิราศปัตตานี

การศึกษานิราศในลักษณะต่าง ๆ ทำให้รับรู้คุณค่าของวรรณกรรมชนิดนี้ที่มีพลังกระทบใจผู้อ่าน ในกรณีของเรื่อง กลอนนิราศปากหนัง ก็เช่นเดียวกันเรื่องนี้มีลักษณะเด่นเช่นเดียวกับเรื่องอื่น ๆ ข้างต้น แต่ยังไม่มีการศึกษาก่อนอย่างลึกซึ้งนัก การศึกษาจะทำให้เห็นท่วงทำนองการแต่งวรรณกรรมนิราศของกวีในสมัยรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 8 อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น รวมถึง การได้เห็นอิทธิพลของสุนทรภู่ที่มีต่อกวีสมัยหลัง ตลอดจนบริบทของท้องถิ่นภาคใต้ในช่วง พ.ศ. 2482 ซึ่งอยู่ในยุคการปกครองของรัฐสมัยใหม่ผ่านมุมมองของกวีซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐด้วย

โครงสร้างของกลอนนิราสปากพนัง

เรื่องกลอนนิราสปากพนังมีโครงสร้าง 3 ส่วน คือ เริ่มต้นด้วยบทประณามพจน์ตามด้วยส่วนเนื้อหา และปิดเรื่อง ในตอนเริ่มเรื่อง กวีระบุชื่อว่าเป็นหลวงประคองคดีแต่งเรื่องนี้เพราะเดินทางไปราชการ แต่การไปครั้งนี้เต็มไปด้วยความโศกเศร้า เพราะไร้คนพึ่งพิงด้านจิตใจ ดังตัวอย่าง

เป็นนิราศรกร้างทางนคราญ
ด้วยสมัยดุลยาพบาราบสุข
จะฝันจนทนอยู่ในบุรินทร์

หลวงประคองคดีนิพนธ์สาร
จากถิ่นฐานแรมไพรไกลธานีทร
ระทมทุกข์อาภัพซึ่งทรัพย์สิน
ก็ไร้สิ้นที่ซึ่งจะพึ่งพา
(หลวงประคองคดี, 2482: 36)

ในส่วนการดำเนินเรื่อง กวีดำเนินเรื่องจากการนั่งรถไฟผ่านสถานีต่าง ๆ เมื่อถึงสถานีใดก็จะบรรยายหรือบันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสถานที่นั้นด้วย เริ่มต้นจากสถานีหัวลำโพงไปสิ้นสุดที่สถานีรถไฟนครศรีธรรมราช ดังที่ระบุว่า “รถไฟด่วนกระบวนยาวไม่เนานาน จากสถานหัวลำโพงค่อยไประจใจ” (หลวงประคองคดี, 2482: 36) สถานีที่รถไฟแล่นผ่าน ประกอบด้วย พระบรมมหาราชวัง สถานีสามเสน สถานีบางซื่อ กว๊ามโรงทหารบริเวณนี้ ต่อมารถไฟก็แล่นผ่านสะพานพระรามหก สถานีตลิ่งชัน บ้านฉิมพลี ศาลาธรรมสพน์ คลองมหาสวัสดิ์ วัดจรัลราช กระทั่งมาถึงสถานีนครปฐม ซึ่งจะมองเห็นองค์พระปฐมเจดีย์อันโดดเด่น จากนั้นรถไฟก็แล่นผ่านพระราชวังสนามจันทร์ โพรงมะเดื่อ คลองบางตาล สถานีบ้านโป่ง สถานีโพธาราม บ้านเจ็ดเสมียน บ้านกล้วย สถานีราชบุรี ปากท่อ คลองประดู่ เมืองเพชร ห้วยเสือ ชะอำ หัวหิน เขาเต่า วังพงศ์ แขวงปราณ ห้วยขวาง สามร้อยยอด ชุมพร สวี หลังสวน ไซยา เข้าสู่สถานีใหญ่ คือ สถานีสุราษฎร์ธานี ถัดมารถไฟแล่นผ่านเนินเขาหัวควาย บ้านนา นาสาร เข้าสู่สถานีฉวาง (จังหวัดนครศรีธรรมราช) ทุ่งสง เขาชุมทอง บ้านโคกคราม บ้านมะม่วงสองต้น แล้วสิ้นสุดที่สถานีรถไฟ นครศรีธรรมราช (ในตัวเมือง) เมื่อลงจากรถไฟก็เดินทางไปลงเรือที่ท่าแพ เรือแล่นผ่านบ้านปากพูน ปากคอน แหลมตะลุมพุก บางจาก เกาะดอน โรงเตา บ้านต้นหาด ท่าศุภการักษ์ สุขศาลา ศาลยุติธรรม สโมสรปากพนัง คลองบางนกทา สถานีทำการ อำเภอนิคม สถานีตำรวจ วัดใต้ จนกระทั่ง เรือมาจอดเทียบท่าที่หน้าตลาด

‘เป็นนิราศรักร้างห่างนางคราญ’ : วรรณกรรมร้อยกรองกับการสืบสาน ขนบของนิราศ

ผู้แต่งเรื่องกลอนนิราศปากพ่องยังคงสืบสานขนบของนิราศไว้หลายประการด้วยกัน ดังนี้

1. การพรรณนาความรักความอาลัยต่อนางอันเป็นที่รัก กวีเริ่มต้นนิราศด้วยข้อความที่ว่า “เป็นนิราศรักร้างห่างนางคราญ จากถิ่นฐานแรมไพรไกลธานีทร” (หลวงประคองคดี, 2482: 36) ซึ่งเป็นข้อความที่แสดงถึงการสืบทอดขนบของนิราศอย่างชัดเจนที่เน้นการพรรณนาความรักความอาลัยต่อนางอันเป็นที่รัก ดังเมื่อกวีเดินทางไปยังสถานที่ใดก็มักเชื่อมโยงสถานที่กับนางอันเป็นที่รัก เช่น เมื่อถึงบางจากก็พรรณนาความรู้สึกของตนที่มีแต่ความชอกช้ำระกำใจ ที่จำต้องจากนางอันเป็นที่รัก อันเนื่องจากวิบากกรรมที่ทำไว้ ทำให้ต้องพลัดพรากจากกันดังตัวอย่างต่อไปนี้

ถึงบางจากใจระกำต้องจำจาก

กรรมวิบากรักร้างมาห่างหาย

แสนลำเค็ญเย็นเข้าทุกเพรงาย

ไม่เว้นวายครวญสวาทที่คลาดคลา

(หลวงประคองคดี, 2482: 59)

2. การเชื่อมโยงสถานที่กับความรู้สึกนึกคิดของกวี ดังนี้

เมื่อกวีเดินทางไปยังสถานที่ใดก็มักเชื่อมโยงสถานที่นั้นกับความรู้สึกนึกคิดของกวี ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อธรรมชาติ ผู้คน ประวัติความเป็นมาของชื่อสถานที่ นางอันเป็นที่รัก พฤติกรรมของคนหรือสัตว์ เป็นต้น นอกจากนั้นยังแสดงอารมณ์ความรู้สึกควบคู่กันไปด้วย เช่น รัก เศร้า โหยหา น้อยใจ ประหลาดใจ และชื่นชมยินดี หรือบางครั้งก็จะสอดแทรกความคิดความเชื่อ การวิพากษ์วิจารณ์ และการให้คติคำสอนต่าง ๆ รวมด้วย ดังรายละเอียดการเชื่อมโยงต่อไปนี้

2.1 การเชื่อมโยงสถานที่กับนางอันเป็นที่รัก กวีเชื่อมโยงสถานที่กับนางอันเป็นที่รักทำนองเดียวกับนิราศของสุนทรภู่ เช่น เมื่อรถไฟแล่นผ่านนครปฐม กวีนึกถึงนางอันเป็นที่รักว่า ครึ่งหนึ่งเคยชวนกันไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ กวีอธิษฐานขอให้ได้ครองรักกับนางตลอดไป

รดด้วยนจรถึงนครพระปฐม	หวนระทมถึงนุชสุดสงสาร
เคยชวนยอดกัลยาในนาง	นมัสการพระปฐมเจดีย์
ต่างจัดรูปเทียนมอลามานอบนบ	บรรจงจบองค์พระชินสีห์
อธิษฐานร่วมรักสามัคคี	อย่าให้มีวันร้างไปห่างกัน

(หลวงประคองคดี, 2482: 41)

2.2 การเชื่อมโยงสถานที่กับพระมหากษัตริย์ การเชื่อมโยงสถานที่กับพระมหากษัตริย์ ปรากฏในตอนี่รถไฟแล่นผ่านสะพานพระรามหก กวีระลึกถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยกล่าวว่า การสวรรคตของพระองค์ทำให้ราษฎรเกิดความโศกเศร้าเสียใจ “พระลับแล้วเหลือแลอยู่แต่เดียว ปวงราษฎรเปลี่ยวทรวงว่าเอกากาย” (หลวงประคองคดี, 2482: 38) แม้กระทั่งกวีก็รู้สึกเปล่าเปลี่ยวเช่นเดียวกัน ครั้นรถไฟแล่นผ่านพระราชวังสนามจันทร์ ก็ระลึกถึงพระองค์ท่านอีกว่า ท่านเคยประพาศ ณ สถานที่แห่งนั้น ต่อมาก็ระลึกถึงผลงานของพระองค์ท่าน คือการดำเนินกิจการเสือป่าที่อยู่ในความทรงจำของกวีจนต้องนำมาแสดงไว้ในนิราศเพื่อประกาศเกียรติคุณ ดังนี้

เห็นวังรามสนามจันทร์รัญจวนจิตต์	ถึงทรงฤทธิมังกุฎเกล้าเจ้ากรุงศรี
เคยประพาศชมป่าพนาลี	ประทับที่วังในไกลกังวล
มีเสือป่าเสนาหมู่อำมาตย์	คอยรองบาทตามตำแหน่งทุกแห่งหน
พระด้วยดับดับหล้าภาคดล	สิ้นกังวลสู่สวรรคตชั้นนิพพาน

(หลวงประคองคดี, 2482: 43)

2.3 การเชื่อมโยงสถานที่กับตำนานหรือเรื่องเล่า ในขณะที่รถไฟแล่นผ่านบ้านเจ็ดเสมียน กวีเชื่อมโยงที่มาของชื่อบ้านกับกลุ่มเสมียนที่บันทึกการเล่นหอยเถื่อนของคนชั่วที่มารวมตัวกัน ณ สถานที่แห่งนี้ แต่ก็ออกตัวว่า เป็นเพียงการสันนิษฐานเท่านั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

หรือเสมียนเขียนโพยพวกหอยเถื่อน	ชักชวนเพื่อนจ้อฉลคนนักหนา
แล้วหลีกหลั่นตัวกลัวอาชญา	พากันมาแอบแฝงตามแหล่งไฟโร
เที่ยวสอบถามถามใครไม่รู้เรื่อง	สุดจะปลื้มกังขาพาสงสัย
จนรถล่องเลยย่านผ่านทางไป	ทั้งบ้านเจ็ดเสมียนไว้เหลือใครครวญ

(หลวงประคองคดี, 2482: 45)

การสันนิษฐานของกวีแตกต่างจากในตำนานที่เล่าเกี่ยวกับบ้านเจ็ดเสมียนว่า หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พระยาวชิรปราการ (สมเด็จพระเจ้าตากสิน) ต้องการรวบรวมไพร่พลเพื่อใช้ในการทำศึก มีชาวบ้านมาสมัครเป็นจำนวนมาก จนทหารที่เป็นเสมียนซึ่งทำหน้าที่ในการจดบันทึกมีไม่เพียงพอ พระองค์จึงประกาศให้ผู้รู้หนังสือมาช่วยจดบันทึก แต่ต้องรับมาสมัครให้ทันก่อนค่ำ จนกระทั่ง มีชายไทย จำนวน 7 คนเดินทางมาทันเวลาพอดี พระองค์ทรงรู้สึกประทับใจเป็นอย่างมากจึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านแห่งนี้ว่า “หมู่บ้านเจ็ดเสมียน” (ชุมชนเจ็ดเสมียน, 2553)

2.4 การเชื่อมโยงสถานที่กับความปรารถนาส่วนตัว ในขณะรถไฟแล่นผ่าน วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช กวีขอให้ตนและคนรักพบแต่ความสุข พ้นเภทภัย

ขอพึงโพธิญาณประมาณหมาย	อุทิศกายวาจาจิตต์พิษฐาน
ประพาศชอบกอบกิจคิดการงาน	ประสพสถานดีพูนพิพัฒน์สวัสดิ
ทั้งนงค์เยาว์สาวภาคที่พรากพลัด	ช่วยป้องปิดโศภณภัยให้สุขชี
พ้นชนพาลมารร้ายมาราวิ	กว่าจะมีวันพบประสพกัน

(หลวงประคองคดี, 2482: 58)

3. การบรรยายธรรมชาติหรือบรรยายสภาพการเดินทาง ในการเดินทางผ่านสถานที่ต่าง ๆ กวีจะบรรยายภาพธรรมชาติและสถานที่อย่างละเอียด โดยเน้นบรรยายสภาพที่ปรากฏ เช่น บอกขนาด ความลึก ความกว้าง รูปร่าง หรือพฤติกรรมดังเมื่อมาถึงห้วยเสือ จะพบพฤติกรรมของเสือดุร้าย ที่กำลังไล่ล่าอาหาร พบลิงแสมที่อดอาหารเที่ยวโลดโผนไปมา บ้างก็นั่งอุ้มลูกอ่อน พร้อมให้กินนม

ถึงห้วยเสือมีแต่เสือหนีข้ามห้วย	เคยเล่นด้วยเยาวมาลน่านักหนา
ต่างหลีกหนีไล่กันไปมา	เรียมพลาดทำหนีเสือจนเหงื่อย้อย
เขาทโมนเมินแลแสสมสาร	อดอาหารเลียบเลาะเที่ยวเสาะสอย
บ้างเล่นโลดโผนปลิวล่อลี้ลลวย	หางโหนห้อยติดกันพันเป็นพรวน
ที่ลูกอ่อนนอนวกเฝ้ากกกอด	นั่งอุ้มหยอดนมให้น้ำใคร่สรวล
ไม่เห็นผิดคนเลยเฝ้าเชยชวน	พี่ปิ่นชวนใจเห็นนึกเอ็นดู

(หลวงประคองคดี, 2482: 47)

4. การบันทึกสภาพท้องถิ่น การบันทึกสภาพสังคม มุ่งไปที่สังคมภาคใต้ กวีนบันทึกเกี่ยวกับวิถีชีวิตของผู้คน การประกอบอาชีพ สิ่งก่อสร้าง ย่านที่พักหรือแหล่งบันเทิงเริงรมย์ เป็นต้น ดังนี้

4.1 ศาสนสถานสำคัญ ตอนที่รถไฟแล่นผ่านนครศรีธรรมราช กวีนบันทึกศาสนสถานที่สำคัญคือวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นวัดที่มีความสวยงาม และเป็นที่พึ่งทางใจของผู้คน แม้แต่กวีนก็ขอพรให้ตนเองพบแต่ความสุขสวัสดิ์ ทั้งด้านชีวิตส่วนตัวและหน้าที่การงาน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

รถเร็วจรถึงนครศรีธรรมราช	เห็นพระธาตุธรรมวิโรจน์โบสถ์วิหาร
พระเจดีย์ยอดเยี่ยมเทียมวิมาน	งามตระหง่านแสงระยับจับอัมพร
ขอพึ่งโพธิญาณประมาณหมาย	อุทิศกายวาจาจิตต์พิษฐาน
ประพุดติชอบกอบกิจคิดการงาน	ประสพสถานดีพูนพิพัฒน์สวัสดิ์

(หลวงประคองคดี, 2482: 58)

4.2 ด้านและสถานต่างๆ เมื่อถึงอำเภอปากพนัง กวีนกล่าวถึงด้านสำคัญคือ ด้านศุลการักษ์ ว่า ด้านนี้ใช้สำหรับพักเรือขาเข้า และเป็นที่ถ่ายเทสินค้า มีเจ้าหน้าที่คอยตรวจสอบอย่างใกล้ชิด

มาถึงด่านผ่านท่าศุลการักษ์	เป็นที่พักเรือค้าเมื่อขาเข้า
มีสินค้าหลายอย่างต่างลำเนา	ทั้งสำเภาจีนแขกแปลกแปลกตา
ที่บางลำเตขายถ่ายอับเฉา	พอแบ่งเบาผ่อนพักไม่หนักหนา
ไอ้ออกพินนี้หนักแบกรักมา	สุดจะหาทางถ่ายระยะบายรัก

(หลวงประคองคดี, 2482: 61)

ด้านมีความสำคัญทางเศรษฐกิจและการเมือง เป็นจุดที่เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นทำหน้าที่ควบคุมการเดินทางเข้าออก เป็นจุดตรวจสอบการเคลื่อนย้ายที่ไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่รัฐ ทั้งเป็นจุดเก็บอากรผลผลิตสินค้าเพื่อขายทั้งจากชุมชนและราชธานี (วารุณี ไอสถารมย์, 2550: 323-384) การกล่าวถึงด้านศุลการักษ์มีนัยสื่อถึงการบริหารจัดการของรัฐที่ดีด้วย ดังที่วารุณี ไอสถารมย์ (2547:155-156) กล่าวว่า การที่รัฐให้เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นตรวจตราด่านและผู้คนจากต่างถิ่นเข้าออกเพื่อสร้างความปลอดภัยบนเส้นทางการเดินทาง รัฐที่มีความเข้มแข็งทางการเมืองย่อมมีศักยภาพดูแลทางบก ทางน้ำ และสะพานให้เพียงพอแก่การข้ามหรือกำจัดสัตว์อันตราย รวมถึง ควบคุมโจรผู้ร้าย

กวียังกล่าวถึงสถานที่ซึ่งอยู่ในการดูแลของรัฐ เช่น สุขศาลามีไว้สำหรับรักษาคนไข้ ศาลยุติธรรมมีไว้สำหรับเป็นที่พึ่งของประชาชน และสถานีดำรวจมีไว้เพื่อให้ช่วยดูแลรักษาความเรียบร้อยในชุมชน นายแสดงให้เห็นประสิทธิภาพของรัฐท้องถิ่นที่คอยดูแลทุกข์สุขของผู้คน ดังนี้

มาถึงศาลยุติธรรมประจำถิ่น
ดูโอ่อ่างามสง่าริมวารี

คอยตัดสินด้วยความตามวิถี
เป็นสถานที่พำนักหลักประจำ

(หลวงประคองคดี, 2482: 62)

4.3 ทรัพยากรธรรมชาติ กวีบันทึกธรรมชาติสองข้างทางของภาคใต้ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วย ทรัพยากรธรรมชาติ ร่ายล้อมด้วยเทือกเขา สายน้ำ และป่าไม้ ในการเดินทางกวีจะชมธรรมชาติอยู่เนื่อง ๆ ทั้งสัตว์ป่า พันธุ์ไม้ เกาะ ห้วย ลำธาร ภูเขา เนินเขา และถ้ำ ดังเมื่อรถไฟแล่นผ่านอำเภอลงสน จังหวัดชุมพร กวีกล่าวว่า บริเวณนี้เต็มไปด้วยดอกไม้ ทั้งดอกปาล์หมัน ดอกจันทร์กะพ้อ ดอกลั่นทม ดอกมะลิซ้อน ดอกยี่ลั่น ดอกกระดังงา ดอกกาหลงและดอกนางแย้ม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ถึงหลังสวนครวญคะนึ่งถึงสวนเก่า
สู่หล่อเลี้ยงน้ำรดปลดเถาวัลย์
เคยชมกลิ่นปาล์หมันจันทร์กะพ้อ
มะลิซ้อนสายหยุดหอมสุดใจ
กะดังงากาหลงพะยั้งแย้ม
ไฉ่ยามร้างห่างเหมาแต่เดียว

เคยพี่เฝ้าปลูกพรวนสวนสวรรค์
ไม่เคยคันเคื่องน้องเทายองโย
ลั่นทมตอแตกก้านบานไสว
ยี่ลั่นใบสลบกิ่งขึ้นพริ้งเปรียว
ขึ้นปกแซมเชิงซุ้มชะอุ่นเขียว
จะแลเหลียวชมอื่นไม่ชื่นใจ

(หลวงประคองคดี, 2482: 51)

4.4 เรื่องเล่าท้องถิ่น ในการกล่าวถึงสถานที่ในท้องถิ่น หากสถานที่นั้นมีตำนานเรื่องเล่าที่เชื่อมโยงกับชื่อสถานที่ กวีก็จะหยิบยกมาเล่าด้วย เช่น เมื่อถึงเนินเขาหัวควาย อำเภอบุพผิน จังหวัด สุราษฎร์ธานี กวีสันนิษฐานว่าชื่อหมู่บ้านน่าจะมาจากเรื่องเล่าของควายทรี โดยเล่าว่า ครั้งหนึ่งมีควายทรีไปทำประลองกับเทวดา เพราะคิดว่าตนเก่งกว่าใคร จนทำให้เหล่าเทวดาพากันระอาใจ ครั้นไปทำพาลก็ถูกพาลิวันศึระแล้วขว้างออกไป จนกลายเป็นเนินเขาหัวควาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ว่ายังมีหงษาตัวกลาง
ชื่อทรพีใจลำพองคะนองครัน
เที่ยวทำเทพเทวน์ถึงชั้นฟ้า
เทพต่างเมินมหงษ์เห็นระเห็จไป
พบพระยาวานรขจรเดช
นามกระเดื่องเลื่องลือชื่อพาลี
กาสร้ายพ่ายแพ้แก่งยับ
วานรอ่อนกระบานกระบือพลัน
จึงมีชื่อเขาหัวควายนินยา กล่าว
จะเจือจริงเท็จบ้างหรืออย่างไร

ปิตุฆาตฆ่าบิดาถึงอาสัญ
ว่าตัวมันเก่งกาจไม่หวาดใคร
ลองศกดาโรมรันไม่หวั่นไหว
ถึงกรุงไกรษีดินกระบิรินทร์บุรี
เรื่องพระเวทย์เผ่าพงศ์ค้องคึกโกสัย
ต่างราววิรบราถึงฆ่าฟัน
ถูกฟันสับชีวาถึงอาสัญ
หมายสำคัญช่องเขาขวางขวางตรงไป
เป็นเรื่องราวโบราณนานสมัย
แล้วแต่ใจท่านผู้ฟังคิดหยั่งตรอง
(หลวงประคองคดี, 2482: 53)

4.5 กลุ่มประชากร กวีบันทึกว่า ประชากรในภาคใต้มีหลายกลุ่ม ในพื้นที่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีทั้งชาวไทยและชาวจีน ชาวจีนมักทำอาชีพค้าขาย และ ทำเหมืองแร่ คนกลุ่มนี้มีความขยัน แต่เป็นกลุ่มที่แย่งงานจากกลุ่มคนไทย ในพื้นที่ อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ก็มีกลุ่มคนจีนที่ประกอบอาชีพค้าขายจำนวนมาก ส่วนกลุ่มคนไทยมักทำไร่ไถนา ส่งผลให้มีฐานะยากจน

ถึงนาสารคนผู้ดูคึกคัก
บ้างขึ้นลงส่งเสียงเถียงอิงอล
พี่สอบสวนทวนความตามสังเกต
มีเหมืองแร่เอนกนับทรัพย์แผ่นดิน
ราวเรือนพันแรงนับมารับจ้าง
นำเสียดายถิ่นไทยไม่อวอร์ด
ถึงฉวางทางแยกดูแพรกขวา
ทางแพรกซ้ายรวงร้านบ้านเรือนจีน

ร้องทนายทักเจรจากันกาหล
ล้วนเป็นคนต่างด้าวพวกชาวจีน
ว่าในเขตต์นาสารการทรัพย์สิน
ใช้แรงจิ้นคนงานการกรรมกร
ทำทุกอย่างร่อนชุดลากดูดถอน
ให้คนจรแย่งงานการทากิน
คนทำไร่ไถนาปลูกอาสิน
มาตั้งถิ่นค้าขายอยู่รายเรียง
(หลวงประคองคดี, 2482: 55)

กวียังบันทึกวิถีของชาวไทยมุสลิมในพื้นที่บ้านต้นหาดจังหวัดนครศรีธรรมราช ว่ามักตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณชายทะเล “บ้านต้นหาดหาดทรายพื้นชายลาด หึงชายชาติอิสลามตั้งเคหา” (หลวงประคองคดี, 2482: 60) สาวแขกหรือหญิงที่ นับถือศาสนาอิสลาม มักมีหน้าตางดงาม ดังนี้ “เห็นสาวแขกเมียงเมินทำเขินขวย รุปสำรวงามอย่างนางในหนึ่ง” (หลวงประคองคดี, 2482: 60)

4.6 การประกอบอาชีพ กวีบันทึกว่า ในอำเภอปากพนังมีกลุ่มคนต่าง ๆ ตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายกันไป หากเป็นกลุ่มชาวไทยมุสลิมมักตั้งถิ่นฐานบริเวณ ชายทะเล ส่วนใหญ่ทำอาชีพประมง “อยู่เรือนโรงทำประมงตามคองคา จับกุ้งปลา แถวชะวากปากพนัง” (หลวงประคองคดี, 2482: 60) บริเวณนี้มีเรือสำเภากันและ เรือสำเภาแขกจอดเทียบท่ารอค้าขาย เช่น “มีสินค้าหลายอย่างต่างลำเนา ทั้งสำเภา จีนแขกแปลกแปลกตา” (หลวงประคองคดี, 2482: 61) บริเวณย่านใจกลางเมือง เป็นที่อยู่ของกลุ่มชาวจีนที่ประกอบอาชีพค้าขาย ส่วนชาวไทยพุทธมักตั้งถิ่นฐาน อยู่นอกตัวเมือง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพกสิกรรม ช้างนอกนี้ยังมีกลุ่มชาวจีน อาศัยอยู่ด้วย คนกลุ่มนี้มักทำเหมืองแร่ ดังที่ว่า “มีเหมืองแร่อบเนกนับทรพย์แผ่นดิน ใช้แรงเงินคนงานการกรรมกร” (หลวงประคองคดี, 2482: 55) กวีบันทึกเพิ่มเติมว่า การทำเหมืองแร่สมัยนั้นจะใช้เรือและเครื่องจักรขนาดใหญ่ชุดแร่ ดังนี้

มาถึงร่อนเขาเล่าตามเค้าเรื่อง	ว่ามีเหมืองใหญ่โตดูโอโง
ใช้เรือชุดใหญ่เหลือเหมือนเรือนโรง	มีคันโพงเหล็กใหญ่โยกไปมา
เปิดสديمแล่นเลี้ยวเที่ยวคู้ยชุด	เครื่องจักรรูดโกยดินร่อนหินผา
ขนเอาแร่ดีบุกบรรทุกมา	เป็นสินค้านามขรรร่อนพิบูลย์

(หลวงประคองคดี, 2482: 57)

4.7 สำเนียงภาษา กวีวิจารณ์การใช้ภาษาของชาวอำเภอปากพนังว่า ฟังดูแปร่งหู เข้าใจยาก กว่ากวีจะฟังเข้าใจก็พบกับความยากลำบากไม่น้อย เช่น “ต้าปรีอ” (หมายถึง ทำอย่างไร) หรือคำว่า “ปรีอซู้” (หมายถึง ลักษณะอารมณ์ที่ ผิดเพี้ยนไป) ผิดจากภาษาของคนเมืองหลวงที่เข้าใจง่ายกว่า

ฟังสำเนียงเสียงแปร่งประหลาดหู	กว่าจะรู้ดูลำบากยากนักหนา
เสียงต้าปรีอปรีอซู้ขู่ไปมา	แปลกภาษาพวกเราชาวเมืองบน

(หลวงประคองคดี, 2482: 66)

4.8 ย่านที่พักนักท่องเที่ยวยหรือแหล่งบันเทิงเรีจรมย์ กวีกล่าวถึงย่านที่พักและแหล่งบันเทิงในอำเภอปากพนังว่า มักตั้งอยู่ในชุมชนเมือง ตัวอาคารมีความงดงาม แบ่งเป็นห้องต่าง ๆ เพื่อ “ไว้สำเรีจสุข” เมื่อเข้าไปจะพบกับหญิงงาม เครื่องดื่ม และที่พักไว้บริการ แสดงถึงกลิ่นอายของชนบทสมัยใหม่จากการเข้ามาของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและวัฒนธรรมบริโภคนิยม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เห็นโรงร้านตึกรามงามสง่า	บนหลังคากระโจมย้อยดูลอยเหลิง
ที่लगแบ่งแบ่งกันมีชั้นเชิง	ไว้สำเรีจสุขสถานร้านเปียร์ฮอล
มีสุรานารีศรีเมืองมิ่ง	รูปพรารพริ้งยวนจิตต์พิศมร
ดูเชิงชั้นหลั่นเห็นเป็นตอนตอน	มีห้องนอนเนาสำนักพักแรมคีน

(หลวงประคองคคี, 2482: 63)

4.9 ระบบการขนส่ง และสิ่งก่อสร้าง กวีบันทึกระบบการขนส่งสินค้าบริเวณจังหวัด สุราษฎร์ธานีว่า ผู้คนอาศัยเรือเป็นสำคัญ บริเวณนี้มีเรือยนต์คอยรับส่งสินค้าและขนส่งผู้โดยสาร สองฟากฝั่งน้ำยังมีตึก โรง และร้านตั้งอยู่เรียงราย “เรือยนต์จ้างข้ามขนส่งคนไป ดูชักไขวเรือแพแลเป็นพรวน มีตึกเรือนโรงร้านตระหง่านตั้ง สองฟากฝั่งวารีมีเรือกสวน” (หลวงประคองคคี, 2482: 52) ผู้คนอยู่กันอย่างหนาแน่น แสดงให้เห็นถึงความเจริญทางด้านเศรษฐกิจของพื้นที่เมือง และการเข้ามาของระบบบริโภคนิยมในชนบทที่เน้นความสะดวกสบายและมุ่งประโยชน์ใช้สอย กระทั่งบริเวณสองฟากลำน้ำปากพนังก็มีร้านค้า โรงสี สถานเรีจรมย์ โรงภาพยนตร์ และตึกแถวเรียงราย

ถึงบ้านใหม่ต่อทางเขตต์บางพระ	ตามระยะริมทางหว่างถนน
มีร้านรวงโรงฉายภาพยนตร์	บ้านเรือนคนคับคั่งตั้งเป็นแนว
มีโรงสีซื้อข้าวมาสีขาย	ปล่องไฟรายมองเห็นเป็นทิวแถว
ทั้งสองฟากลำน้ำดูงามแพรว	แลลั่นแล้วหมู่บ้านย่านชุมชน

(หลวงประคองคคี, 2482: 66)

4.10 ปัญหาชุมชน กวีบันทึกปัญหาของชาวบ้านที่อาศัยบริเวณชายทะเลอำเภอปากพนังว่า มักขาดแคลนน้ำจืด เพราะพื้นที่ที่อยู่อาศัยอยู่ติดทะเล การปลูกพืชก็ไม่ค่อยได้ผล กระทั่ง ผู้นำชุมชนคิดจะทำน้ำประปาขึ้น แต่ไม่ทันได้เตรียมการก็มีอันต้องย้ายไปที่อื่นเสียก่อน

ปากพณังยังขาดแต่น้ำจืด
 หาน้ำกินแสนลำบากยากเหลือทน
 ถึงฤๅคูคิมหันต์ยามรันทด
 ทุกบ้านช่องต้องถนอมอมน้ำใช้
 พระบรรณสาสน์ฯ นามสง่าคุปตารักษ์
 คิดถ่าน้ำทำประปาจากบาดาล
 แต่บังเอิญทางการทำนส่งย้าย
 เหมือนนอกเรียมร้างนุชสุดอาดูร

ปลูกเพาะพืชพรรณไม้ไม่พูลผล
 ได้พึงฝนน้ำฟ้าพวยใจ
 ต่างกลัวอดน้ำท่าหาหม่นไหม้
 พอไม่ให้ขัดสนจนกันดาร
 ได้วางหลักการบำรุงซึ่งถิ่นถาน
 ต่อลำธารน้ำเหนือมาเจือจุน
 ต้องเคราะห์ร้ายการประปามาลิ้นศูนย์
 มาสิ้นศูนย์รสสวาตต้องขาดลอย
 (หลวงประคองคดี, 2482: 66)

4.11 การบริหารจัดการของรัฐท้องถิ่น ในการมาเยือนท้องถิ่น แสดงให้เห็นบทบาทของรัฐอย่างเด่นชัด เช่น หากมาที่ศาลยุติธรรมก็ย่อมจะพบเจ้าหน้าที่ที่คอยตัดสินคดีความอยู่ ดังความว่า “มาถึงศาลยุติธรรมประจำถิ่น คอยตัดสินถ้อยความตามวิถี” (หลวงประคองคดี, 2482: 62) หรือหากมาที่สถานีตำรวจก็จะพบเห็นเจ้าหน้าที่คอยตรวจตราความเรียบร้อย ดังนี้ “เรือเลยมาถึงสถานีตำรวจ มียามตรวจะวังภัยไม่ห่างเหิน” (หลวงประคองคดี, 2482: 63) การกล่าวถึงพฤติกรรมที่ดีของเจ้าหน้าที่รัฐ มีนัยสะท้อนการบริหารจัดการที่ดีของรัฐด้วย ซึ่งน่าจะเกิดจากกวีเป็นตัวแทนของเจ้าหน้าที่รัฐ การเดินทางครั้งนี้ก็เพื่อทำหน้าที่ของข้าราชการที่ดี แม้กวีมิได้กล่าวไว้อย่างตรงไปตรงมา แต่น่าจะมีเป้าหมายนี้อยู่ สุดท้ายก็บรรลุเป้าหมาย ดังที่กวีกล่าวว่า ตอนแรกที่เดินทางมาจิตใจก็ไม่ได้สุขสงบนัก ครั้นถึงจุดหมายก็หมดทุกข์ทันที เหมือนกับได้เกิดใหม่อีกครั้ง ดังนี้ “ถึงฝั่งปากปากพณังได้ตั้งใจ เหมือนเกิดใหม่หมดทุกข์สุขบันเทิง” (หลวงประคองคดี, 2482: 63)

5. แนวคิดในการดำเนินชีวิต นอกจากการกล่าวถึงประเด็นต่าง ๆ ข้างต้นแล้ว กวียังสอดแทรกแนวคิดต่าง ๆ เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งมีลีลาคล้ายกับงานของสุนทรภู่ด้วย ดังรายละเอียด

5.1 เรื่องความขยันหมั่นเพียร กวีแสดงแนวคิดในการดำเนินชีวิตว่า ควรมีความขยันและกินอยู่ตามฐานะ โดยแนะนำให้เอาแบบอย่างชาวจีนที่ตอนข้ามน้ำข้ามทะเลมาได้มีทรัพย์สินทองติดตัวมา แต่กลายเป็นเศรษฐีได้ เพราะสู้อดออมขยันทำงาน และหนักเอาเบาสู้ ดังตัวอย่าง

เขาเป็นเงินต่างถิ่นไร้สินทรัพย์
สู้อดมื้อกินมื้อไม่พอเพียง
อุส่าห์หาลำไยได้ใช้สอย
จนตั้งตัวเป็นเจ้าของมีมาราย

ยามตกอับผมโขไม่ไ้เคียง
เสพของเค็มเค็มเสบียงพอเลี้ยงกาย
ทำได้น้อยใช้น้อยค่อยขวนขวาย
เราหญิงชายเชิญจำเป็นตำรา
(หลวงประคองคดี, 2482: 55)

5.2 เรื่องความอ่อนน้อมถ่อมตน กวีกล่าวว่า ผู้ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน อยู่เป็นนิจ ย่อมเป็นที่รักของผู้อื่น แต่หากมีนิสัยหยิ่งโส เทียบวรรานผู้อื่น จะถูกคน สบประชัง และทำร้ายได้ ดังนี้

แต่เป็นเค้าความขำงาภาษิต
พยศร้ายทูลจริตคิดล้าพอง
เทียบวรนระยโสอดวโหทั้ง
ใครนึ่งหรือถือวากล้วยม้วน
ปะคนพาลๆ ตอบต้องหมอบบ้าง
ถูกเจ็บเข้าจึงจำสำนึกตัว

ไว้เตือนจิตต์คนพาลหาญผยอง
ทำจงหองเห่อไปไม่เจียมตน
เขาชิงชังทั่วแหล่งทุกแห่งหน
สันดานคนโมหิตตติตพันพัว
ลงแผ่ร่างข้างถนนทนมุดหัว
ผลความชั่วกรรมสนองต้องโดนตี
(หลวงประคองคดี, 2482: 53)

5.3 เรื่องความอดทนต่อความยากลำบาก ในการดำเนินชีวิตสิ่งสำคัญ ประการหนึ่งคือการมีความอดทนต่อความยากลำบาก แม้มีฐานะยากจนก็ให้สู้จนถึงที่สุด

ถึงยากไร้ใจยังยั้งยืนอยู่
ครวคับแค้นใจจำกรรมบันดาล

ต้องฝืนสู้ผจญภัยให้อาจหาญ
สู้วายปรานดาบหน้าอย่ากังวล
(หลวงประคองคดี, 2482: 52)

5.4 เรื่องความเป็นอนิจจังของชีวิต กวีแสดงแนวคิดในการดำเนินชีวิตว่า โลกนี้ไม่มีอะไรจริงยั่งยืน พอถึงเวลาก็แตกดับ เสื่อมสลาย แม้แต่องค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นศูนย์รวมของราษฎรก็ย่อมมีวันสวรรคต เหลือไว้เพียงวังที่ทรุดโทรม รกร้าง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เหลือแต่วังตั้งอยู่ดูรกร้าง
ดูสิ่งใดไม่จริงยั่งยืนนาน

ให้อ้างวังเศร้าสลดทั่วถิ่นฐาน
ต้องถึงกาลแตกดับล่วงลับไป
(หลวงประคองคดี, 2482: 43)

5.5 เรื่องการไม่ประพฤติดีศีลห้า กวีกล่าวถึงผลของการทำผิดศีลข้อที่สามว่า จะตกนรก ปีนต้นจ้าว ใช้กรรมอีกหลายชาติ เพื่อเตือนสติให้เห็นผลของการทำชั่ว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อันต้นจ้าวในนรกหนามดกเหลือ	ใครไม่เชื่อล่วงกามาพาทนใหม่
เมื่อตายจากชาตินี้หนีกรรมไป	เกิดชาติใหม่เป็นเปรตทุเรศกาย
ตกนรกหมกไหม้หลายกัลป์กับ	ต้องทนรับทุกข์ทนต์ดังมันหมาย
ขึ้นต้นจ้าวหนามแหลมทิ่มแทงกาย	กว่าจะตายใช้กรรมที่ทำมา

(หลวงประคองคดี, 2482: 41)

5.6 เรื่องชีวิตที่เป็นไปตามกรรม การแสดงแนวคิดเรื่องกรรมปรากฏในวรรณกรรมอย่างสม่ำเสมอมากกว่าแนวคิดอื่นๆ กวีเน้นย้ำให้เห็นว่า ทุกชีวิตย่อมเป็นไปตามผลกรรมที่ทำไว้ หากทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี แต่หากทำร้ายผู้อื่นก็ย่อมได้รับผลร้าย เช่น การพลัดพรากจากคนรัก ดังสำนวน “กงเกวียนกรรมเกวียน” คือ ทำแก่เขาไว้เช่นไรก็ย่อมได้รับผลกรรมเช่นนั้น ดังนี้

ไอกรรมพรากสัตว์สร้างแต่ปางก่อน	มาตดรอนร่างขนิษฐพิศมัย
เปรียบกงเกวียนกำเกวียนเวียนกันไป	เสมือนใจสุখেร่าเฝ้าเวียนวน

(หลวงประคองคดี, 2482: 55)

แนวความคิดที่ปรากฏข้างต้นคล้ายกับวรรณกรรมของสุนทรภู่ไม่น้อย เช่น เรื่องนิราศภูเขาทอง สุนทรภู่แสดงให้เห็นถึงความไม่มั่นคง แน่นนอนของทุกสรรพสิ่ง ดังพระเจดีย์ภูเขาทองที่มีวันทรุดโทรมลงได้ ไม่ต่างจากชื่อเสียง เกียรติยศที่ย่อมมีวันแปรผันเช่นกัน หรือในเรื่อง พระอภัยมณี กวีให้ข้อคิดทั้งเรื่องความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และหนทางไปสู่นิพพาน ทั้งสอนให้มีความเพียร อดทนต่อความยากลำบาก และเห็นความเป็นอนิจจัง สอดคล้องกับที่อำพาพร รินปัญญา (2561) ศึกษาวิจารณ์คำสอนในวรรณคดีไทยเรื่องพระอภัยมณีแล้วพบว่า หลักธรรมคำสอนที่ปรากฏ เช่น ความเพียร ความพยายาม การช่วยเหลือเกื้อกูล ความรอบรู้ การอดทนต่อความยากลำบาก การมีไมตรี หลักธรรมต่างๆ สอดรับกับหลักธรรมเรื่องทานบารมี ขันติบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี เป็นต้น และสอดคล้องกับที่สมบัติ จันทรวงศ์ (2537: 221-223) วิเคราะห์ชีวิตและงานของสุนทรภู่แล้วพบว่า

สุนทรภู่มีความเชื่อตามคติทางพุทธศาสนาว่า ชีวิตในโลกนี้คือ การเวียนว่ายตายเกิด ในสังสารวัฏ และสรรพสิ่งในโลกหรือจักรวาลที่เราอาศัยอยู่ล้วนถูกควบคุมโดยอำนาจของบุญกรรม

‘เสนาะดังวังเวงเพลงประโคม’: การใช้ถ้อยคำภาษาเพื่อสร้างความงามของบทนิราศ

ในการแต่งกลอนนิราศปากพ่อง ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่ง คือ กวีใช้ถ้อยคำภาษาเพื่อเสริมความไพเราะของถ้อยคำและขับเน้นความหมายของคำให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังในตอนท้ายที่กวีสื่อสารถึงประเด็นนี้ว่า “เสนาะดังวังเวงเพลงประโคม พอประโลมใจขึ้นรื่นฤดี” (หลวงประคองคดี, 2482: 66) การใช้ภาษาเพื่อสร้างความงามในนิราศพบว่า มีลักษณะดังต่อไปนี้

1. การเล่นคำ การเล่นปรากฏบ่อยครั้ง โดยเฉพาะการเล่นคำพ้องที่มีความหมายไม่เหมือนกัน เพื่อย้ำเสียงและย้ำความหมาย เช่น การเล่นคำว่า “ชื่อ” เพื่อเชื่อมโยงกับสถานีรถไฟบางชื่อ และนิสัยของคนชื่อสัตย์ การเล่นคำว่า “โป่ง” เพื่อเชื่อมโยงกับสถานที่ คือ บ้านโป่ง พื้นที่ป่าโป่ง สัตว์ประเภทโป่งค่าง และผมทรงโป่งของผู้หญิงขณะตีกระบังให้เป็นทรงที่สูงขึ้น ดังนี้

ถึงบางชื่อชื่อเพราะเสนาะโลตร์	ช่างเอมโอบษฐ์สายสมรวอนเฉลย
จะสัตย์ชื่อสงวนศักดิ์รักอย่างเคย	ไม่เฉยเมยเมินหมางห่างไมตรี

(หลวงประคองคดี, 2482: 38)

ถึงบ้านโป่งโป่งป่าพนาสนธ์	เป็นโป่งคนโป่งค่างบ่างสิงขร
หรือโป่งผมสาวแซมแกมงามอน	ดัดเป็นลอนละลอกคลื่นรื่นนัยน์ตา

(หลวงประคองคดี, 2482: 45)

2. การหลากคำ การหลากคำพบโดยทั่วไป ซึ่งช่วยให้ผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลินและไม่เบื่อหน่าย เมื่อเห็นคำที่หลากหลายและแตกต่างกันไป คำที่ปรากฏบ่อยที่สุด คือ คำที่สื่อความหมายถึงนางอันเป็นที่รัก เช่น นวลน้อย นวลอนงค์ สายสมร กลอยสวาท ดวงสมร จอมขวัญ แก้วโกสุม ดวงประทุม ยอดยาหยี ภคินี นุช ขวัญเมือง นางลักษณ์ แก้วตา พะวงอน ดวงวิหวา แม่น้องน้อย ขวัญ ยอดสร้อย ทรมวย บุญปลอด แม่งามสรรพ ศรีสมร นางลักษณ์ บังอร

แม่งามขวัญ อนาคต นางเยาว์ เสาวภาค และนาง ดังตัวอย่างในสองบทข้างล่างนี้ ที่มีการใช้คำว่า แก้วโกสุม ดวงประทุม ยอดยาหยี ภาคินี นุช และยอดกัลยา แทนนางอันเป็นที่รัก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ถึงชาติหน้าอย่าให้แคล้วแก้วโกสุม
ขอร่วมสัจย์สมานรักภาคินี
รดดวงจรถึงนครพระปฐม
เคยชวนยอดกัลยามาในงาน

ดวงประทุมคู่ฟ้ายอดยาหยี
จวบชีวิตราบเท่าเข้านิพพาน
หวนระทมถึงนุชสุดสงสาร
นมัสการพระปฐมเจดีย์

(หลวงประคองคดี, 2482: 40-41)

3. การใช้ภาษาเปรียบเทียบ การใช้ภาษาเปรียบเทียบพบโดยทั่วไป เช่น การเปรียบใบหน้าของนางกับดวงจันทร์ เปรียบการไม่เห็นหน้านางกับคืนไร้จันทร์ สื่อถึงความมืดมิดในจิตใจ ดังนี้

ถึงสนามจันทร์ใจไม่หายโศก
เคยขึ้นกลืนจันทร์กลบบละออ
ตั้งแต่นั้นวันจะพลันลับ
จะแรมร้างห่างไกลนกระแจะจันทร์

ยามวิโยคไกลนางยิ่งหมางหมอง
ชมพักตร์น้องนวลเช่นเปรียบเพ็ญจันทร์
ดังเดือนดับลับโลกเฝ้าโศกศัลย์
สุดพิกลันใจข้าระกำตรอม

(หลวงประคองคดี, 2482: 42)

4. การกล่าวเท้าความ เป็นการกล่าวถึงตัวละครในวรรณคดีไทยเพื่อนำมาสื่อความสะเทือนใจ การให้ข้อคิดเกี่ยวกับความรัก ความไม่สมหวัง การคิดถึงนางเป็นต้น ดังการกล่าวเท้าความวรรณคดีเรื่องกาเกี เพราะไม่อยากให้นางอันเป็นที่รักเป็นอย่างนางกาเกีที่หลายใจ ดังตัวอย่าง

ถึงบ้านฉิมพลีเป็นศรีสุข
ปานจะนั้นวลอนงค์แม่หลงคอย
ถ้ารู้เช่นเร้นชู้ไฉน
เป็นมนุษย์ครุฑาหรือนาคี

ส่วนเรียนทุกขใจเศร้าให้เหงาหงอย
หรือจะลอยล่องฟ้าอย่างกาเกี
จะกลับคืนตามติดไม่คิดหนี
ก็ตามที่จะพันสับให้ยับเยิน

(หลวงประคองคดี, 2482: 39)

5. การใช้คำสร้อย คำที่กวีนิยมใช้คือ คำว่า “โอ้” เมื่อตัดพ้อโชคชะตาของตนเอง เช่น “โอ้กรรมใดมาวิบัติตัดสวาท” (หลวงประคองคดี, 2482: 42) “โอ้ยามนี้ใจหายเสียดายนัก” (หลวงประคองคดี, 2482: 43) “โอ้ยามร้างรอนเร่อยู่เอยกา” (หลวงประคองคดี, 2482: 57) และ “โอ้ผลกรรมชดส้างแต่ปางใด” (หลวงประคองคดี, 2482: 59) คำว่า “โอ้” มักพบในงานของสุนทรภู่ด้วย

6. การใช้คำแสดงอารมณ์ พรรณกรรมเรื่องกลอนนิราศปากพ่องแสดงอารมณ์ทุกข์สุขจากการเดินทางอย่างชัดเจน แต่แสดงอารมณ์เศร้าหมองมากเป็นพิเศษ แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ลักษณะแรก คือ การแสดงอารมณ์เศร้าหมองอันเนื่องจากการพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รัก ดังที่ว่า “ห้วงแต่นางนุชนาฏสวาทโฉมจะทุกข์โหม่นสเศร้าเฝ้าโหยไห้” (หลวงประคองคดี, 2482: 35) ลักษณะที่สองคือการแสดงอารมณ์เศร้าหมอง อันเนื่องจากการเปลี่ยนผันของอำนาจวาสนา นับแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา ดังตัวอย่าง “โอ้แต่นั้นวันจะพลันลับ ต้องตกอับนึกหน้าน้ำตาไหล จะเหนื่อยยากกรากกรำระกำใจ เหมือนนกไร้รังเร่เอยกาย” (หลวงประคองคดี, 2482: 35) และ “จะผืนจนทนอยู่ในบุรีนทร์ ก็ไร้นั่นที่ซึ่งจะพึ่งพา” (หลวงประคองคดี, 2482: 35) เมื่อเดินทางไปถึงสถานที่ใดก็จะรำพึงรำพันถึงพระมหากษัตริย์อันเป็นที่รัก คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างชัดเจน “เคยพึงบุญมุสิกเป็นข้าบาท พอเลี้ยงอาตม์เจือจุนไม่ชุ่นเชิญกุศลเลิศประเสริฐสุขทุกเข้าเย็น พระคุณเช่นแผ่นฟ้านภาลัย” (หลวงประคองคดี, 2482: 36) และจากตัวอย่างต่อไปนี้

ไ้อผ่านเกล้าเนาวิมานสำราญแล้ว
เหลือระลึกรึกถึงเบื้องพระบาทบงสุ
ตั้งฉัตรแก้วป้องภัยพิบัติเหตุ
แต่ตูเดียวเปลี่ยวใจในยามจน
เที่ยวเร่ร่อนแรมไพรไกลสมร
สักเมื่อไรจะได้กลับพารา

เห็นวังแก้วคูเมืองเรืองระหง
พระคุณคงเปี่ยมภพจบสากด
ทั่วไทยเทศเสพสุขทุกแห่งหน
จำต้องทนทุกข์รับอปรมา
พลางทอดถอนใจอนาถวาสนา
พานพบหน้านวลน้องประคองชม
(หลวงประคองคดี, 2482: 37)

น่าสนใจว่า การแสดงอารมณ์เศร้าหมองอิงกับการเปลี่ยนผันในชีวิตมากกว่าการคร่ำครวญถึงนาง นอกจากนั้นก็มีการแสดงอารมณ์อื่นๆ ร่วมด้วย เช่น อารมณ์ชื่นชมยินดีจากการสัมผัสกับธรรมชาติหรือสัมผัสกับวิถีชีวิตของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ที่มีความสมานปรองดอง อารมณ์ประหลาดใจที่ได้ฟังสำเนียงภาษาของคนในท้องถิ่น อารมณ์เห็นอกเห็นใจที่เห็นชาวบ้านขาดแคลนน้ำจืดอันเนื่องจากสภาพแวดล้อมไม่เป็นใจ อารมณ์ไม่พอใจเมื่อเห็นชาวไทยไม่ขยันเท่าชาวจีน

เห็นได้ว่า วรรณกรรมร้อยกรองเรื่องกลอนนิราศปากพนังมีการสืบทอดขนบของนิราศอย่างชัดเจน มีทั้งการพรรณนาความรักความอาลัยต่อนางอันเป็นที่รัก การเชื่อมโยงสถานที่กับความรู้สึกนึกคิดของกวี การบรรยายธรรมชาติหรือบรรยายสภาพการเดินทาง การบันทึกสภาพสังคม การแสดงแนวคิดต่าง ๆ รวมทั้ง การใช้ถ้อยคำภาษาที่มีทั้งการเล่นคำ การหลกคำ การใช้ภาษาเปรียบเทียบ การกล่าวเท้าความ เหล่านี้มักพบในวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ด้วย ดังตัวอย่างแบบแผนคำประพันธ์ที่คล้ายกับผลงานของสุนทรภู่เรื่องนิราศภูเขาทอง ทั้งการใช้คำและเนื้อความที่เน้นถ่ายทอดความทุกข์โศกที่มีต่อการเปลี่ยนผันของชีวิต ดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบแบบแผนกลอนของกวีกับงานของสุนทรภู่

นิราศภูเขาทอง	กลอนนิราศปากพนัง
เมื่อเคราะห์ร้ายกายเราก็ต้านี้ ไม่มีที่พสุธาจะอาศัย ล้วนหนามเหน็บเจ็บแสบคับแคบใจ เหมือนนกไร้รังเร่อยู่เอยกา.. พระนิพพานปานประหนึ่งศิระขาด ด้วยไร้อาติยากแค้นถึงแสนเข็ญ ทั้งโรคซ้ำกรรมซัดวิบัติเป็น ไม่แลเห็นที่ซึ่งจะพึ่งพา (ห้องสมุดดิจิทัลวชิรญาณ, 2465)	ด้วยสมัยดุลงะภาพบาราบสุข ระทมทุกข์อาภัพซึ่งทรัพย์สิน จะผินจนทนอยู่ในบุรีนทร์ ก็ไร้สิ้นที่ซึ่งจะพึ่งพา.... ไฉ่แต่นั้นวันจะพลันดับ ต้องตอับนึกหน้าน้ำตาไหล จะเหนื่อยยากกรากกราระกำใจ เหมือนนกไร้รังเร่เอยกาย (หลวงประคองคดี, 2482: 36)

บทสรุป

การศึกษาวรรณกรรมร้อยกรองเรื่องกลอนนิราศปากพ่องที่แต่งในช่วง พ.ศ. 2482 ทำให้เห็นว่า เรื่องนี้มีการสืบทอดของนิราศอย่างชัดเจน ได้แก่ การพรรณนาความรักความอาลัยที่มีต่อนาง อันเป็นที่รัก การเชื่อมโยงสถานที่กับความรู้สึกนึกคิดของกวี การบรรยายธรรมชาติหรือบรรยายสภาพการเดินทาง การบันทึกสภาพสังคม การให้ข้อคิดหรือเตือนสติการดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข และการแสดงความคิดเห็นความเชื่อที่สัมพันธ์กับสังคมไทย ในด้านขนบที่เป็นการบันทึกสภาพสังคมพบว่า กวีนำเสนอให้เห็นบริบทสังคมภาคใต้ในสมัยที่แต่ง ทั้งด้านศาสนสถานสำคัญ ด้านและสถานที่ทางราชการ ทรัพยากรธรรมชาติ เรื่องเล่าท้องถิ่น การประกอบอาชีพของคนในสังคม ย่านที่พักหรือแหล่งบันเทิงเริงรมย์ สำเนียงภาษา กลุ่มประชากร ระบบการขนส่ง และสิ่งก่อสร้าง และปัญหาชุมชน สื่อให้เห็นว่า ชาวภาคใต้มีวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นศูนย์รวมจิตใจ มีทรัพยากรเหมือนแร่ ป่าไม้ และพืชพรรณธัญญาหารที่อุดมสมบูรณ์ การตั้งชื่อภูมินามจากตำนานเรื่องเล่าต่าง ๆ ภาคใต้มีด้านและสถานที่ทางราชการสำคัญหลายแห่ง มีการกระจายของประชากรในบริเวณต่าง ๆ ทั้งพื้นที่ชายฝั่ง พื้นที่ราบ และพื้นที่ชุมชน ประชากรรวมตัวกันอย่างหนาแน่นในพื้นที่ชุมชน คนในท้องถิ่นส่วนใหญ่ดำเนินชีวิตตามพื้นที่การตั้งถิ่นฐาน หากอาศัยอยู่ริมชายฝั่ง มักประกอบอาชีพประมง หากอาศัยในพื้นที่ราบมักทำกสิกรรม และเหมืองแร่ และหากอาศัย ในชุมชนมักประกอบอาชีพค้าขาย ภาคใต้มีทั้งกลุ่มชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธซึ่งมักประกอบอาชีพกสิกรรม และกลุ่มชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม บ้างก็เรียกว่าพวกแขก มักทำอาชีพประมง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาวจีนที่ทำอาชีพค้าขายและทำเหมืองแร่ จนมีฐานะร่ำรวย ภาคใต้มีย่านที่พักหรือแหล่งบันเทิงเริงรมย์บริเวณชุมชนเมืองไว้ดึงดูดนักท่องเที่ยว บริเวณนี้ยังมีตึกกรมบ้านช่อง ไออ่า ทนสมัย แสดงถึงการได้รับอิทธิพลจากกระแสการพัฒนาของรัฐ บริเวณสองฟากฝั่งลำน้ำ มีเรือยนต์ไว้บริการนักท่องเที่ยวและขนส่งสินค้า ปัญหาที่พบบริเวณชายฝั่งคือ การขาดแคลนน้ำประปา ภาพที่นาสนใจของชุมชนปากพ่องคือการเจริญเติบโตของกิจการเหมืองแร่ การค้าโดยเรือสำเภา มีชาวต่างชาติที่เข้ามา มีบทบาทในท้องถิ่น ชุมชนมีระบบเศรษฐกิจที่ดี มีการผลิตที่รองรับได้ทั้งทางทะเลและทางบก สองข้างทางมีเรือแพบรรทุกสินค้าเต็มลำเรือ ทำให้เห็นการค้าที่คึกคัก

สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ซึ่งน่าจะมาจากการบริหารจัดการที่ดีของรัฐด้วย การบันทึกสภาพสังคม ในสมัยที่แต่งงานจะช่วยให้มองเห็นพลวัตของภาคใต้มากขึ้น นอกจากนี้ กวียังแสดงท่วงทำนองการแต่งอย่างโดดเด่น ทั้งการเล่นคำ การหลกคำ การใช้ความเปรียบ การกล่าวหาความ การใช้คำสร้อย และการใช้คำแสดงอารมณ์

ในภาพรวมอาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมเรื่องกลอนนิราศปากพนังมีลีลาคล้ายกับงานของสุนทรภู่ ทั้งการพรรณนาความ การบันทึกเหตุการณ์ การกล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ การแสดงความคิดความเชื่อ การใช้ถ้อยคำภาษาเพื่อสื่ออารมณ์สะเทือนใจ ทั้งความรัก ความทุกข์ ความน้อยใจ และการขาดที่พึ่ง เป็นต้น รวมถึง ความนิยมนำธรรมชาติมาเปรียบเทียบ สอดคล้องกับที่ยุวดี ดำรงพันธ์ (2537: 169-173) กล่าวถึงท่วงทำนองการแต่งนิราศของสุนทรภู่ว่า สุนทรภู่มักเล่นคำตามชื่อสถานที่ที่เดินทางผ่าน นิยมใช้โวหารภาพพจน์อย่างหลากหลาย เช่น ภาพพจน์อุปมา อติพจน์ การให้ความ การยกอุทาหรณ์ กวีมักนำธรรมชาติมาเปรียบเทียบ เช่น ลิง ต้นไม้ ดอกไม้ เพื่อสื่ออารมณ์สะเทือนใจที่เกิดจากความรัก ความว่าเหว ความโดดเดี่ยว ความไม่สมหวัง ความเป็นอนิจจัง ความโหยหา ความคิดถึง การขาดที่พึ่ง และความน้อยใจ ทั้งมักแฝงข้อคิด และปรัชญาในการดำเนินชีวิต ในขณะที่ พอพล สุกใส (2564) กล่าวถึงลักษณะเด่นของนิราศของสุนทรภู่ว่า ให้ความสำคัญกับการพรรณนาอารมณ์ความรู้สึก และการให้รายละเอียดของเหตุการณ์และสถานที่อย่างเท่าเทียมกัน สุนทรภู่นิยมนำเสนอภาพสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์และการผสมผสานทางวัฒนธรรม มีการสอดแทรกคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา การยกระดับการพรรณนาจากเดิมที่เน้นพรรณนาความถึงนางอันเป็นที่รัก ก็เป็นการพรรณนาความสะเทือนใจถึงพระมหากษัตริย์ กล่าวได้ว่า งานของสุนทรภู่มีทั้งอารมณ์ความรู้สึกร และเป็นเสมือนเครื่องมือบันทึกเรื่องราว ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของสังคมไทยแต่ครั้งกรุงรัตนโกสินทร์ผ่านมุมมอง และโลกทัศน์ของกวี

มีข้อค้นพบว่า วรรณกรรมร้อยกรองเรื่องกลอนนิราศปากพนังมีท่วงทำนองการแต่งคล้ายกับนิราศภูเขาทองของสุนทรภู่มากที่สุด กล่าวคือ เน้นการบันทึกการเดินทางที่สัมพันธ์กับบริบทชีวิตของกวี และเป็นการเดินทางที่แสดงอารมณ์ทุกข์หมองเศร้า อันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงผันของอำนาจวาสนา ทั้งสะท้อนอารมณ์สากล

ตามวัฏจักรของชีวิต สอดคล้องกับทีนิพัทธ์ แยมเดช และสมบัติ มั่งมีสุขศิริ (2563: 1-13) กล่าวถึงนิราศภูเขาทองว่า สะท้อนอารมณ์ความรู้สึกของสุนทรภู่อันเป็นอารมณ์สากลร่วมของมนุษย์ทุกคนที่เคยผ่านพบเหตุการณ์เช่นเดียวกับสุนทรภู่ เป็นประสบการณ์ที่สะท้อนถึงสัจธรรมแห่งความทุกข์ และสะท้อนวาสนาของสุนทรภู่อันพลิกผันจากแต่ก่อนที่มีชีวิตหน้าที่การงานรุ่งเรืองในสมัยรัชกาลที่ 2 แต่พอพระองค์เสด็จสวรรคต สร้างความทุกข์ให้แก่สุนทรภู่ “ปานประหนึ่งศิระขาด” แต่ถึงกระนั้น ประสบการณ์ที่สุนทรภู่วายงานรับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท รัชกาลที่ 2 ยังติดตรึงอยู่ในใจไม่เสื่อมคลาย เมื่อเกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงในชีวิต ด้วยเหตุนี้ เนื้อหาของนิราศภูเขาทองจึงมีพลังจับใจผู้อ่านผู้ฟังมาโดยตลอด

อนึ่ง การที่ท่วงทำนองการแต่งเรื่องกลอนนิราศปากพนังคล้ายกับผลงานของสุนทรภู่ น่าจะเกิดจากความนิยมอ่านงานของสุนทรภู่นั้นเอง สอดคล้องกับที่ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต (2548: 1, 102 - 105) กล่าวว่า ผลงานของสุนทรภู่ที่ส่งอิทธิพลต่อผู้อ่าน มีทั้งนิราศ วรรณคดี พระราชนิพนธ์ และบทเห่ต่างๆ ผลงานของสุนทรภู่ได้รับความนิยมทั้งในไทยและของผู้อ่านในวงกว้างตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำนองเดียวกับที่พัชลินจ์ จินนุณ (2560: 127) กล่าวถึงวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่แต่งในช่วงพ.ศ. 2470 - 2520 ว่ามีท่วงทำนองการแต่งเหมือนคล้ายกับผลงานของสุนทรภู่เป็นอย่างมาก การรับอิทธิพลของสุนทรภู่ มีทั้งการระบุชื่อและผลงานของสุนทรภู่ไว้ในงานของตนโดยตรง ส่วนใหญ่จะระบุไว้ในส่วนต้นของเนื้อหา ต่อมาคือการเลือกแต่งด้วยรูปแบบคำประพันธ์ชนิดเดียวกัน การเลียนแบบแบบแผนฉันทลักษณ์ของกลอน ถ้อยคำ สำนวนความเปรียบและเนื้อความ

การศึกษาวรรณกรรมร้อยกรองเรื่องกลอนนิราศปากพนัง ทำให้เห็นการสืบทอดขนบของวรรณกรรมนิราศ รวมถึง เห็นการสร้างสรรคถ้อยคำภาษาของกวีสมัยรัตนโกสินทร์ที่ไม่แพ้ผลงานของสุนทรภู่ กวีเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สะท้อนถึงความนิยม การให้คุณค่าและความสำคัญกับผลงานของสุนทรภู่ที่มีมาอย่างยาวนาน จนส่งอิทธิพลต่อคนรุ่นหลัง ทั้งนี้ วรรณกรรมประเภทนิราศยังมีอีกมาก ส่วนหนึ่งเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรมต่างๆ หากมีการศึกษากันอย่างต่อเนื่องก็จะช่วยขยายขอบเขตวรรณกรรมประเภทนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ให้กว้างขวางออกไปอีก เห็นลีลาการแต่งวรรณกรรมประเภทนิราศของกวีในระยะหลังๆ

และทั้งอาจเห็นอิทธิพลของสุนทรภู่ที่มีต่อกวีรุ่นหลังในภาพรวมมากยิ่งขึ้น สมกับที่ได้
 รับการยกย่องจากยูเนสโก (UNESCO) ให้เป็น “บุคคลสำคัญด้านวรรณกรรมของโลก”

บรรณานุกรม

- ชนัญชิตา บุญเหาะ. (2561). **ความรักชาติในนิราศที่แต่งระหว่างรัชสมัย
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต).
 กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2548). **ชีวประวัติและผลงานของสุนทรภู่** (พิมพ์ครั้งที่ 3).
 กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชุมชนเจ็ดเสมียน วัดเจ็ดเสมียน และสวนศิลป์บ้านดิน. (2553). **หนึ่งเดียว
 ตลาดวัฒนธรรมเมืองราชบุรี ตลาดเก่า 119 ปี เจ็ดเสมียน. ใน
 เอกสารประชาสัมพันธ์** เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2553.
- ณัฐกาญจน์ นาคนวน. (2547). **นิราศสมัยใหม่ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์
 และไพโรจน์ ขาวงาม** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ:
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิพัทธ์ แยมเดช และสมบัติ มั่งมีสุขศิริ. (2563). “อิสระแห่งกวี” ในนิราศภูเขาทอง
 และนิราศเมืองเพชร ของสุนทรภู่. **วารสารมนุษยศาสตร์
 มหาวิทยาลัยนเรศวร**. 17(3), 1-13.
- บัวงาม ห่อแก้ว. (2548). **เอกสารประกอบการสอนวิชา 0111363 วรรณคดีนิราศ**.
 สงขลา : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ประคองคดี, หลวง. (2482). **กลอนนิราศปากพนัง**. ม.ป.ท.
- พรเทพ โตขยางกูร. (2553). **การอ้างถึงในนิราศสมัยใหม่ : กลวิธีการสื่อสาร
 และการสร้างอารมณ์สะท้อนใจ** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต).
 กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- พอล สุกใส. (2564). วรรณคดีโลก ความรู้ สุนทรภู่ กับ ‘ประดิษฐกร’ ใหม่ กวีนิพนธ์ล้ำหน้าต้นกรุงรัตนโกสินทร์, **มติชนรายวัน**. สืบค้นเมื่อ 26 ธันวาคม 2565, จากhttps://www.matichon.co.th/prachachuen/news_2793538.
- พัชลิน จินนุ่น. (2560). อิทธิพลของสุนทรภู่ที่มีต่อการสร้างสรรค์หนังสือวัดเกาะ ภาคใต้ช่วง พ.ศ. 2470-2520. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี**. 9 (1), 127-147.
- พิเชฐ แสงทอง. (2547). อัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมกลุ่มนิราศ. ใน **วรรณกรรมทักษิณ: วรรณกรรมปริทัศน์**, 481-490. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- พิเชฐ แสงทอง. (2564). การสร้างความทรงจำและภาพแทนทหารญี่ปุ่นใน สงครามโลกครั้งที่ 2 ของกวีจากเรื่องนิราศปัตตานี. **วารสารรัฐสมิแล**. 42(2), 63-83.
- ยุวดี ดำรงพันธ์. (2537). **โวหารภาพพจน์ในนิราศสุนทรภู่** (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต). ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2552). **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วารุณี ไอสถารมย์. (2547). **เมืองสุพรรณ บนเส้นทางการเปลี่ยนแปลงทาง ประวัติศาสตร์ พุทธศตวรรษที่8- ต้นพุทธศตวรรษที่ 25**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วารุณี ไอสถารมย์. (2550). นิราศเมืองสุพรรณของสุนทรภู่และเสมียนมี : บันทึกการเดินทางและการอ่านเพื่อเข้าถึงเรื่องเล่าท้องถิ่น. **รัฐศาสตร์สาร**. 28(2), 323-384.
- สมบัติ จันทรวงศ์. (2537). **โลกทัศน์ของสุนทรภู่**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุภาณี พัดทอง. (2552). “เรือ” ในวรรณคดีนิราศ : มโนทัศน์กับการสร้างวรรณศิลป์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุณบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาพร พลอยเล็ก. (2541). **นิราศสมัยรัตนโกสินทร์ : การสืบทอดขนบวรรณศิลป์จากพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร** (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ห้องสมุดดิจิทัลขจรญาณ. (2465). **ประชุมกลอนนิราศต่าง ๆ ภาคที่ 1**. สืบค้นเมื่อ 2 มกราคม 2566, จาก <https://vajirayana.org>

อามานี อามุดอแล. (2561). นิราศไปจังหวัดตรัง. **วารสารรัฐสมิแล**. 39 (3), 77-90.

อำภาพร รินปัญญา. (2561). **วัจนคำสอนในวรรณคดีไทยเรื่องพระอภัยมณี** (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.